

Ahmet Ağaoğlu

ÜÇ MEDENİYET

DOĞU KİTABEVİ

Doğu Kitabevi
Tarih ve Uygarlık Dizisi
1

T.C
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No:
16997

Tarih ve Uygarlık Dizisi
Genel Yayın Yönetmeni:
Ertan Eğribel/Ufuk Özcan

Kapak ve Sayfa Düzeni
Atilla Ceylan

Baskı
Ofis Matbaa Yayın Kağıt San. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi
B Blok No: 388 Topkapı - İstanbul
Tel: 0212 576 47 15

1. Baskı, 1927
2. Baskı, 1972, T.C. Kültür Bakanlığı
3. Baskı, 2013, Doğu Kitabevi

Bu kitabın tüm yayın hakları Doğu Kitabevi'ne aittir.
Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında tüm alıntılar ve görseller
Kültür Bakanlığı Telif Hakları Sözleşmesi
gereği yayınevinin iznini gerektirir.

ISBN: 978-605-5296-06-3

Doğu Kitabevi
Cağaloğlu Yokuşu, Narlıbahçe Sokak, No: 6 Cağaloğlu İstanbul
Tel: 0212 527 29 26 Faks: 0212 527 29 26

www.dogukitabevi.com

İÇİNDEKİLER

Ertan Eğribel - Ufuk Özcan

Tarih ve Uygarlık Dizisi İçin Önsöz Yerine:	
Uygarlık Sorununu Anlamak ve Aşmak	5
Ahmet Ağaoğlu'nun 1. Baskıya Önsözü	13
Tezer Taşkıran'ın 1972 Tarihli Baskıya Önsözü	15
Üç Medeniyet	19
Din.....	29
Ahlâk	43
Fert	63
Aile	69
Cemiyet	75
Devlet	87
Hükümet	97

EK

Üç Kültür	107
Bir Kültürden Ötekine	110

TARİH VE UYGARLIK DİZİSİ İÇİN ÖNSÖZ YERİNE: UYGARLIK SORUNUNU ANLAMAK VE AŞMAK

Ertan Eğribel - Ufuk Özcan

Tarih ve uygarlık konusunu önemsiyoruz. Bu çerçevede Doğu Kitabevi yayınları arasında yeni bir diziye başlatıyoruz. Tarih ve Uygarlık Dizisi sosyoloji anlayışımızın bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Sosyolojinin her şeyden önce bir tarih ve toplum bilinci olduğunu sık sık ifade ettik. Toplum olayları tarih içinde gerçekleşen olaylardır. Tarih ise, uygarlıkların doğuş ve gelişme serüvenlerinin alanıdır. Bu nedenle sosyolojinin aynı zamanda bir tarih tezi içerdiğini, hatta bunun kaçınılmaz olduğunu vurgulamak durumundayız. Ancak sosyologlar genellikle, tarihten kaçınmak ve konularını bugün ile sınırlamak konusunda ısrarcı bir eğilim ve tutum sergiliyorlar. Bu tutumu ileri boyutlara taşıyanlar sosyolojinin güne / güncelle bağlı, yoksul, dar ve muhafazakâr yüzünü temsil etmektedirler. Dolayısıyla sosyolojinin tarihle arasına belirli bir mesafe koyması masum bir metodolojik tercih değildir. Aynı şekilde, tarihe yüzünü çevirmemiş, tarihle içli dışlı bir sosyoloji anlayışının handikapı da geçmişe aşırı bağlılık ve yaşanan andan, çağdan kopmak olabilir. Tarih-sosyoloji bağı salt geçmişe, yitirilen değerlere yönelik ilgiyle sınırlı kaldığı durumda, teorinin de kendi içine kapanması, süreklilik arz eden toplumsal süreçlerden ve değişmeden kopması riski vardır. Bu anlamda bizim uygarlık-tarih ve sosyoloji anlayışımız bir geçmiş saplantısı değildir. Geçmişten günümüze uzanan sorunların sürekliliğinin saptanması ve geleceğe yönelik bir öngöründe bulunma kaygısıdır.

Uygarlıklara ve uygarlık sorununa yaklaşım konusunda da benzer bir durum geçerlidir. Uygarlık tarihi, insanın ortaya çıkması ve gelişmesinin küçük bir cüzünü oluşturmalarına rağmen, toplumsal düşüncenin merkezinde olan ve muhakkak değerlendirilmesi gereken bir süreçtir. Uygarlık dendiğinde, bu terim, insanlık tarihi içinde belirli bir eşikte ortaya çıkan ve yaklaşık son altı-yedi bin yıllık dönemi kapsayan tarih dilimi içinde anlam kazanmaktadır. Uygarlık basamağının, uygarlık öncesi döneme göre bir sıçrama ya da ilerleme olup

olmadığı merkezinde belli tartışmalar vardır. Sosyoloji de bu tartışmalarda yerini almıştır. Klasik sosyoloji geleneği içinde uygarlık öncesi dönem, terimin pejoratif anlamında, insanlığın “vahşilik” veya “barbarlık” evresi olarak değerlendirilmiştir. Aydınlanma filozoflarından başlayarak Auguste Comte ve Marx’a kadar birçok sosyal düşünür bu konuda benzer yaklaşımlar sergilediler. Modernizmin belirli bir doygunluk kazandığı 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyılda uygarlık konusunda aykırı yaklaşımlar Batı düşüncesinde belirmeye başladı. Nietzsche, Spengler, Levi-Strauss, Freud gibi düşünürler uygarlık kavramını pozitif ve ilerlemeci bir mantıkla ele almayı reddettiler. Tolstoy ve anarşist düşünürler, Rousseauvari bir tarzda, uygarlığı, insanlığın “doğal durum”u aleyhine gelişen tamamen yıkıcı bir süreç olarak gördüler; toprağa/ doğaya geri dönüşü savundular. Böylece uygarlık yüksek bir değer ve olumlu bir yaşam tarzı olarak görülmemeye başlandı. Bu tartışmalar sosyal düşüncede çok çeşitli ve birbiriyle tutarsız yaklaşımlara yol açtı. Bunlardan biri insanlık tarihini 19. yüzyıl ile başlatma ve öncesini “tarih öncesi” olarak görme anlayışıdır. Bu anlayış giderek 19. yüzyılda ortaya çıkan Batı egemenlik düzeni ve çözümlerini geçmiş ve gelecekle de bağlantı kurarak evrenselleştirme çabasıdır. Toplum bilimleri düzeyinde tartışmalı olan ve bizim de üzerinde çeşitli biçimlerde durduğumuz uygarlık tarihini Batı merkezli bir ilerleme anlayışına bağlayan bu görüş üzerinde durmak bile artık gereksiz.

Tartışmalar hangi yönde biçimlenirse biçimlensin, uygarlık değerlerinin ve yaşam tarzının içinin boşaldığı, uygarlaşmanın modası geçmiş bir problematik olarak görüldüğü günümüzde, geçmiş-bugün-gelecek bağlamında bütünsel bir bakış açısının yeniden oluşturulması gerekliliği açıktır. Doğu-Batı çatışması görüşü bize böyle bir imkanı verecektir. Böyle bir çaba, insanlığın nereye doğru gittiği, onu nelerin beklediği sorusundan bağımsız değildir. Öyle görünüyor ki, bugün dünya toplumları bin yılların tecrübesiyle kolektif olarak birikmiş, geleneksel olan her şeylerini yitirme noktasındadırlar. Küreselleşen dünyada geleneksel değerler ve yaşam tarzları, topyekun insanlık birikimi geriye dönüşsüz bir biçimde yok olmaktadır. Mesele geçmişe ve yitip giden değerlere övgü dizmek ya da bu değerlerin arkasından ağıt yakmak değildir. Asıl mesele, insanı geçmişinden koparan süreçlerin aynı zamanda insanlığın bugününü ve geleceğini karartmasıdır. Küreselleşme adı verilen süreç, Batı uygarlığı da dahil olmak üzere, bütün dünya kültür ve uygarlıklarını tahrip ve yıkıma yönelmiştir. Yok olan değerler şüphesiz belli manevi değerlerle sınırlı değildir; ekilebilir topraklar, içilebilir sular, solunabilir hava, sürdürülebilir çevre, kamunun ortak kullanımına ait araziler, mekanlar ve imkanlar gitgide azalmakta, son derece küçük bir zümrenin lehine temerküz ve temellük edilmektedir. Küreselleşmenin hızı ve nüfuzu bütün insanlığı tehdit eder bir boyut kazanmıştır. Amerikan modeli küreselleşmenin kendisini zorla tüm insan-

lığa dayattığı bu sözde uygarlık, otobanlarıyla, beton çılgınlığıyla, hız tutkusuyla, bireysel arzuları kışkırtan değerleriyle, kırbaçladığı çılgın tüketim ve sahip olma hırsıyla, bütün insanlık değerlerini maddeye, ranta, para ve güce indirgeyen süreçleriyle tahripkârlığını sürdürüyor. Günümüzde Doğu-Batı çatışması içinde ortaya çıkan Batı dünya egemenliği, geleneksel uygarlık yapılarının yok oluşunun ötesinde, insan-doğa, insan-insan ilişkilerinden toplum-toplum ilişkilerine kadar çeşitli düzeylerde karşıtlık ve itişmeyi öne çıkarmaktadır. Doğu-Batı çatışmasının aşılammaması, bütün evrensellik veya küreselleşme savlarına karşılık uygarlıklar arası farklılıkları ve çatışmayı geçmişten bu yana gündemde tutmaktadır.

Tarih ve uygarlık savunuculuğu bizim için bireysel bir ilgi ve merak konusu değildir. Doğu-Batı çatışması sosyoloji anlayışımızı belirleyen temel dünya görüşümüzdür. Bu temel çerçeveye bağlı olarak Tarih ve Uygarlık Dizisi içinde Doğu-Batı çatışmasının çeşitli aşamalarını, sorun ve tezahürlerini ele almak istiyoruz. Dizinin ilk kitabı olarak Ahmet Ağaoğlu'nun *Üç Medeniyet* adlı kitabını seçtik. Dizimizin hedeflerine belki çok daha uygun kitaplar seçebilirdik. Arnold Toynbee, Rene Grousset, Wilhelm Barthold, Gordon Childe gibi her zaman önemli saydığımız uygarlık tarihçilerinin kendi alanında klasikleşmiş yayınlarıyla başlamak mümkündü. Yayın programımızda öteden beri bu uzmanların kitapları da yer alıyor. Ancak pratikte karşılaştığımız belli sorunlar ve imkânların sınırlılığı, esas amacımızdan vazgeçmeden, önem ve öncelik sırasını gözetmeyen belli bir yayın yapma zorunluluğunu ortaya çıkardı. İstedığımız koşulların ortaya çıkmasını bekleyerek kendi kendimizi sınırlamak yerine, ilk elde mümkün olan yayınlarla işe başlamak ve bu anlamda bir birikim oluşturmak yolunu benimsedik. Böylece diziye, günümüz tartışmalarıyla ilgili, yakın tarihte Türkiye'nin yaptığı Batıcılışma siyasi seçimini temellendirmeye çalışan bir kitapla başlamayı uygun gördük. Türk sosyolojisinde Batı ve Batılılaşma sorunu, sosyolojinin daha Türkiye'ye girişi döneminde önde gelen bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Sosyolojinin Türkiye'ye girişinden daha önce gelişen bir serüven de vardır. Tanzimatçı devlet adamlarının ve Jön Türklerin de ana kaygısı bu doğrultuda biçimlenmiştir. Bu tartışmalar II. Meşrutiyet döneminde kültür ve uygarlık sorunu etrafında, sosyolojik bir disiplin çerçevesinde gündeme getirilmiştir. Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu Türkiye'nin yenileşmesini ve uygarlık dairesini değiştirmesini kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya koymuş ve eserlerinde bu ana temayı işlemişlerdir. Gökalp'in kültür-uygarlık ayrımını geliştirmesi, ayrıca Türkleşmek, İslamlaşmak ve çağdaşlaşmak (Batılılaşmak) üçlü seçeneğini gündeme getirmesi; Ağaoğlu'nun "üç uygarlık" (Batı, İslam ve Buda-Brahman uygarlıkları) tasnifine dayanarak Batı uygarlığına katılmayı tek alternatif olarak ortaya koyması, dönemin düşünce gündemini belirleyen tartışmalardır. Sorunun özünü, bir Doğu-İslam toplumu

örneği olarak tanımlanan Türkiye'nin, mevcut kurum ve geleneklerini koruyarak dünyadaki yeni gelişmelere ayak uyduramaması oluşturmaktadır. Batılılaşma, çöküş devrinin ana problematiği olarak gündemdedir.

Ağaoğlu'nun *Üç Medeniyet* kitabını Malta'da, esaret şartları altında yazmaya başlaması, Gökalp'in, gene Malta'da, neredeyse bütün sistemini baştan aşağı gözden geçirme gereğini duyması, o dönem şartlarının düşünceleri üzerinde ne kadar belirleyici olduğunu gösterir. Büyük Savaş sonrasında Mütareke ve Malta sürgünü olayı Türkiye tarihi açısından önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Malta, yeni Türkiye'nin öncü kadrolarının bir bölümünün ve Cumhuriyet'in fikri temellerinin biçimlendiği bir yerdir. Osmanlı'nın büyük savaştan ağır bir yenilgiyle çıkması ve sonrasında gelişen olaylar aydınlar üzerinde travmatik etkiler yaratmıştır. Osmanlı Devleti'nin fiili çöküşü, belirli bir uygarlığın, Doğu-İslam uygarlığının da çöküşü olarak algılanacaktır. Yeryüzündeki üç uygarlıktan birinin, Batı uygarlığının, galip geldiği görüşü, Hindistan'ın, Arap-İslam toplumlarının, Mağrip ülkelerinin Batı'nın sömürgesi haline gelmesiyle, Doğu uygarlıklarının genel bir yenilgi, kriz ve çöküş ortamına girmeleriyle yakından ilgilidir ve bu görüş salt Ağaoğlu'na özgü ve onunla sınırlı bir görüş de değildir. İmparatorluk bakiyesi bütün düşünürler, Pantürkistler, Mehmet Akif gibi İslamcı reformistler vb. Batı sorunu karşısında çeşitli argümanlar geliştirirken, bir yandan da Türkiye'nin elinde kalan sınırlı olanakların nasıl değerlendirileceği sorunu üzerinde düşünmüşlerdir. Eski İttihatçı kadroların Kurtuluş Savaşına verdikleri desteğin arka planında yeni bir silkiniş düşüncesi ve inancı yatmaktadır, ama Batı'nın üstünlüğü fikri hemen hepsinde ortaktır. Bu nedenle Türkiye'nin Batı modeline uygun yeniden biçimlendirilmesi işine canla başla koşulacaklardır. Ahmet Ağaoğlu, elimizdeki kitabında bizim bugün bile üzerinde verimli tartışmalar yürütebileceğimiz iddialar ortaya atıyor. Kitabın yaklaşık yüz yıl önce yazılmış olması, hiçbir biçimde değerini azaltan bir unsur sayılmamalıdır. Aksine, Ağaoğlu'nun ve onun kuşağından aydınların başlattığı tartışmalar günümüzde yeniden ele alınarak bambaşka sonuçlar çıkarılabilir. Yaşadığımız son iki yüzyıl içinde biriken tecrübeler, dünyanın mevcut durumu ve Türkiye'de Batılılaşma girişimlerinin bugün gelip tıkanıdığı nokta, küresel Batı egemenliği içinde Anadolu Türk kimliğinin tartışma konusu olması ve dayanaksız kalması kitabın temel tezini yeniden ele almamızı gerekli kılıyor. Şunu da belirtelim ki, Ağaoğlu'nun kitabı toplamda bir Batı uygarlığı övgüsüdür. Ağaoğlu, üç büyük uygarlık belirlemekte, bu uygarlıklar arasında Batı uygarlığına gelişme şansı verirken diğer uygarlıkları nihai bir sona mahkûm etmektedir. Batılılaşma, bütün "geri kalmış" dünya toplumları için yegâne örnek ve varlık imkânı olarak görülmektedir. Ağaoğlu'nun deyişiyle: "Batı hayatı bütünyle bizim hayatımızın bütününe galebe çalmıştır. Bundan dolayı kurtul-

mak, yaşamak, varlığımızı devam ettirmek istiyorsak hayatımızın bütünüyle, -yalnız elbiselerimiz ve bazı müesseselerimizle değil- kafamız, kalbimiz, görüş tarzımız, zihniyetimiz ile de ona uymalıyız. Bunun dışında kurtuluş yoktur.” Yeni dönemde Türkçülüğün imparatorluk düşüncesi dışında, içe dönük olarak biçimlenme özelliklerini belirleyen, bu Batılılaşma düşüncesidir. İçe dönük varlığını koruma çabasıyla, dışa dönük Batılılaşma arasında bağlantı kurmak verili koşullara uyum sağlama düşüncesinden kaynaklanmaktadır. “Bu, hemen hemen hepsi ya doğrudan doğruya ya da çeşitli yollarla yarı müstemleke olarak Batı milletlerinin esareti altına düşmüş Türk ve İslam milletlerinin kendilerini ancak Batı medeniyetlerinin prensiplerine göre bir hayat düzenine sokmakla kurtarabilecekleri inancıdır.”

Ağaoğlu’nun kitabı Malta’da yazılmıştır, ancak ilk olarak kitaplaştığı tarih (1927), Kemalist devrimlerin hızla sürdüğü bir dönemdir. Yazarın yeni dönemin nispeten istikrarlı ve güvenli koşullarında notlarını yeniden gözden geçirdiği de düşünülebilir. Kitap bir anlamda yeni Türkiye’nin Batı seçiminin haklılaştırılmasını ve gerçekleştirilen devrimleri tanıtmaya çabası yansıtmaktadır. Çaba, Türkiye’nin Batı karşısında yeni bir pozisyon olarak radikal değişikliklere girişmek ve Doğu’ya yüz çevirmektir. Hem Doğulu kökenlerimiz hem de imparatorluk mirasımız reddedilerek, Yeni Türkiye ile Batı uygarlık dairesi içine girdiğimiz ilan edilmektedir. Batı’ya büyük umutlar bağlanmıştır. Girişilen devrimler de bu yönelişi açıkça ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, Cumhuriyetin her on yılında veya her dönüm noktasında yapılan muhasebeler bir türlü Batı kimliğini alamadığımızın itirafı veya yakınması niteliğinde olacaktır. Her yeni kuşak sosyologumuz temel bir soruyu, nasıl Batılılaşacağımız sorusunu sorarak türlü yeni çözüm önerilerinde bulunacaktır. Niyazi Berkes ve Mümtaz Turhan’ın aradan onca yıl geçtikten sonra “Batılılaşmanın neresindeyiz?”, “iki yüz yıldır niye Batılaşmıyoruz?” sorularını sormaları temel bir soruna, Batılılaşma fiyaskosuna işaret etmektedir. Aradan geçen 89 yıla rağmen hala aynı sorular sorulmakta, hatta 2023 hedefleri ortaya konulmaktadır. Elbette Batılılaşma konusu günümüzde farklı bir tarzda tartışılmaktadır. En başta, küreselleşmeyle bağlantılı olarak ulus, ulus-devlet pratikleri, tek parti dönemi modernleşme atılımları eleştiri konusu yapılmaktadır. Bu açıdan Cumhuriyetin hâkim paradigmasında köklü bir kopuştan söz edilebilir. Bununla birlikte Türkiye’nin yeni kadrolarının Batı karşısında tamamen farklı bir pozisyon alışlarından bahsetmek mümkün değildir. Bugün egemen olan kadrolar Batı kimliği almaya çalışmadan Batı yandaşlığı yapmaktadırlar. Ağaoğlu’nun kitabı bu açıdan, tartışmanın başlangıcı ve vardığı yerin kavranması açısından önemlidir. Batılılaşma açmazı belki de Türkiye tarihinin hiçbir döneminde bugünkü kadar yakıcı bir biçimde anlaşılmamıştır. Bugün sorun, sadece Türkiye’nin kendi içinde yapacağı seçim ile ilgili değildir. Türkiye’nin yakın bölge-

si bir ateş hattının içindedir ve Türkiye de, bizzat kendi seçimiyle bu ateş hattının içinde bulunmaktadır. Cumhuriyetin 90. yılına yaklaştığımız günlerde Türkiye, Batı'nın dünya egemenlik ilişkileri içinde bir yer ve rol kapma mücadelesinin sonuna gelmiştir. Küreselleşmeye uyum adı altında Anadolu Türk kimliği ve Türkiye'nin dünya üzerindeki yeri belirsizleşmiş ve dayanaksız kalmıştır. ABD küreselleşmesinin Türkiye ve bölgesine getirdiği açmaz, yerelleşme, istikrarsızlık, çürüme ve köksüzleşme ile kendisini göstermektedir. Modern Batı uygarlığının evrenselliği düşüncesi ve bu ideale ulaşma fikri cari siyasetin gündeminden düşmüştür. Bununla beraber dünyada ortak tarih, uygarlık ve tarihi gelişme fikri de anlamını yitirmiştir. Yeni bir düzen ve tarihsel aşama beklentisi ortadan kalktığı için her düzeyde küresel-muhafazakâr bir dünya görüşü egemen hale gelmiştir.

Bugün geldiğimiz tarihsel durakta sorun uygarlıklar arasındaki farklılıklar değildir. Uygarlıklar arasında farklılıklar daha tarihin başlangıcından bu yana benimsenmiştir. Farklılıkların çatışmaya dönüşmesi tarafların (özellikle de Batı'nın) kendi egemenliğini evrenselleştirme, ilişkilerin denetimini ele geçirme çabası nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Tarihte Doğu-Batı çatışmasının nedeni, her uygarlığın öncelikle kendi varlığını korumak ve sürdürmek, geleceğini planlamak için ilişkilerin denetimini ele geçirmek istemesidir. Bu anlamda toplumlar arasındaki ilişkilerin denetimini ele geçirmek ve elde tutmak hep hayati önemde olmuş, bu da uygarlıklar arasında süregelen bir çatışmaya yol açmıştır. Dünya tarihinin birliğini ve sürekliliğini sağlayan, bu çatışmanın varlığıdır. Çatışmayı aşmak, belli uygarlık değerlerinin paylaşılması veya iyi taraflarının alınmasıyla tek bir uygarlığın geçerli olması mümkün olmamıştır. Batı, Roma İmparatorluğu'ndan bin dört yüz yıl sonra dünya egemenliğini yeniden ele geçirebilmiştir. Günümüzdeki üstünlüğünün temeli de dünya egemenliğinden kaynaklanmaktadır. Bu egemenliğe ortak olmadan, gündelik ilişkilere katılmakla, Anadolu köylüsüne piyano çalmayı, çatal-kaşık kullanmayı öğretmekle, hamburger yedirmekle, kısacası Batı ile yaşam tarzı ortaklığı sağlamakla Batı kimliğini almak mümkün olmamaktadır. Batı, yeryüzünde kurmuş olduğu üstünlüğünü paylaşma çabası içinde hiçbir zaman olmamıştır. Üstünlüğün, belirli bir hayat tarzı, kılık-kıyafet, sanat-edebiyat, eğitim, bilim, endüstri gibi alanlarda elde edilen gelişmelerle kazanılabileceği düşüncesi bugün gelinen noktada iflas etmiştir. Batı'ya benzeme, onu taklit etme, üstünlük olarak tanımlanan belli özelliklerini alma yolundaki girişimler küre-yerelleşme süreçlerinin egemen olmasıyla temelsiz kalmıştır.

Batı'nın üstünlüğünün asıl dayanağı dünya egemenlik ilişkilerinin denetimini elinde tutmasıdır. Bu egemenliğin bir dünya düzeni haline gelmesi ve süreklilik kazanması Batı'nın temel kaygısıdır. Batı dünya egemenlik düzeni daha başlangıçtan bu yana varlığını sürdürmek için soygun ve sömürüyü, fark-

lılıkları mutlaklaştırmış, uygarlık yıkıcılığını kendi düzeninin dayanağı haline getirmiştir. Tarih ve uygarlık savunuculuğu bugün bütün dünya toplumları için bir gerekliliktir. Tarih ve Uygarlık Dizisi'nin önemi ve gereği bundan kaynaklanıyor: Uygarlık birikimine sahip çıkarak ve elbette bu birikimin olumlu yönlerinden yararlanarak günümüz uygarlık sorunlarını aşmak temel bir tartışma gündemi ve tarihsel bir görevdir. Tarih ve uygarlık değerlerini savunmak, tarihte uygarlık yaşamının doğurduğu eşitsizlik ve adaletsizlikleri savunmak anlamına gelmemelidir. Bizler, insanlığın büyük deneyimi içinde ortaya çıkan çözüm arayışlarını, tarih ve uygarlığın olumlu değerlerini savunuyoruz. Türkiye'nin ve Doğu'nun bu çözümde önemli bir birikime ve potansiyele sahip olması, Doğu-Batı çatışması içindeki konum ve rolünden kaynaklanmaktadır. Toplumların büyük bedeller ödeyerek biriktirmiş oldukları uygarlık mirasını savunmak, insanlığın sorunlarını aşma irade ve gücüne inançtan kaynaklanıyor. Bugün uygarlık ve tarih değerleri postmodern-muhafazakâr çarpıtmaya maruz kalırken, gerçekte insanlığın önündeki yeni arayış çabaları, mevcut çözümsüzlüğü aşma fırsatları ve dünyanın / tarihin birliği görüşleri tahrip edilmektedir. Günümüz sosyolojisi bu tahripkârlık karşısında öncelikle tarih ve uygarlık savunuculuğu görevini üstlenmek zorundadır. Bu görevi sadece savunma durumunda kalmak olarak da anlamamak gerekir. İnsanlığın, sorunları anlamak yanında onları dönüştürme ve aşma hakkı da vardır.

AHMET AĞAOĞLU'NUN

1. BASKIYA ÖNSÖZÜ

Bu eser 1919-1920 yıllarında Malta'da yazılmış ve memlekete döndükten sonra *Türk Yurdu* dergisinde parça parça yayımlanmıştı. Eserin konusu dünya üzerinde yan yana yaşayan üç medeniyetten birisinin, yani Batı medeniyetinin diğerlerine galip geldiğini ve dolayısıyla kurtuluşumuz için bu medeniyeti olduğu gibi benimsemekten başka çare olmadığını göstermekti. Bugün bu konu eski önemini kaybetmiştir. Gazi'nin yüksek dehasından fışkıran ve İsmet Paşa'nın kudretli elleriyle tatbik olunan büyük inkılâbımız on yıl evvel Türk aydınlarına ideal ve hayal gibi gözüken değişiklikleri gerçekleştirmiştir. Bu kısa müddet içinde dışımızdan içimize kadar değiştik. Daha birkaç yıl evvel hatır ve hayalimize gelmeyen ve ifadesine cüret etmediğimiz esaslar, bu hayrete değer inkılâp sayesinde bugünkü hayatımızın birer prensibi olmuştur. Gazi'nin azimli iradesiyle baştan başa Batı medeniyeti çerçevelerine girmiş olduk. Aileden devlet ve hükümet şekillerine, elbisemizden yazıya kadar, müesseselerimiz ve geçinme tarzımız bakımından Batı medeniyeti zümresine girdik.

Bu bakımdan eserin birçok kısımları, mesela aileye, adalet sistemimize, hükümet ve devlet şekline ait bölümler eskimiş ve tarihe geçmiş bulunuyor. Bununla beraber, eseri toplu olarak okuyuculara sunarken, bu kısımları da olduğu gibi bıraktık.

Maksadımız, gelecek araştırmacılarımız için yeni bir mukayese zemini hazırlamaktır. Böyle bir mukayese, on yıl evvel en serbest ve geniş düşünen Türk aydınlarının, birer ideal gibi dimağlarında besleyerek, bazen ifadesine bile cesaret edemedikleri değişikliklerin on yıl sonra tamamıyla gerçekleşmiş olduklarını göstermekle, gerek inkılâbımızın büyüklüğünü ve gerek inkılâbı vücuda getirmiş olan dehanın kudret ve kadrini değerlendirmek için bir esas teşkil eder zannındayız. Bundan başka, eserin bu tarzda çıkması Türk aydınları için de bir değer taşımaktadır. Bundan on yıl önce memleket için tek kurtuluş çaresi olduğunu yana yakıla duyduğumuz, fakat ifadesine ya hiç cesaret ede-

TEZER TAŞKIRAN'IN 1972 TARİHLİ BASKIYA ÖNSÖZÜ

1 869 yılında doğan, 1939 yılında ölen Ahmet Ağaoğlu, 20. yüzyılın en dikkate değer Türk fikir ve siyaset adamlarından biridir. İlmi ve siyasi şahsiyetinin hamuru, baba evinin Doğulu havası, ilk ve lise tahsilini bitirdiği Çarlık Rusyası'nda fikir ve sanat adamlarının önderliği ile başlamış sosyal değişiklik ve ideoloji kavgaları, yüksek tahsilini yaptığı Fransa'da romantizmden realizme geçişin sanattan politikaya kadar topluma ait her değeri kavrayan sarsıntılılarıyla yoğrulmuş ve bütün hayatı bu kaynakların ruh ve dimağında yattığı bir temel inanç uğrunda mücadele ile geçmiştir.

Bu, hemen hemen hepsi ya doğrudan doğruya ya da çeşitli yollarla yarı müstemleke olarak Batı milletlerinin esareti altına düşmüş Türk ve İslam milletlerinin kendilerini ancak Batı medeniyetinin prensiplerine göre bir hayat düzenine sokmakla kurtarabilecekleri inancıdır. Bu inanç, Ahmet Ağaoğlu'nu Türk milliyetçiliğinin fikir ve aksiyon önderlerinden biri yapmıştır.

Ahmet Ağaoğlu'nun mücadelesinde ilk sahne, doğduğu memleket olan Azerbaycan'dır. Fransa'dan döndükten sonra bir yandan Tiflis ve Bakü'de Hüseyinzade Ali, Ali Merdan Topçubaşı, İsmail Gaspıralı gibi arkadaşları ile fikir birliği ederek, gazete çıkararak, bir yandan ihtilâlcı cemiyetler kurmak suretiyle çalıştı. Bu ilk sahnede eserini de Rus diliyle yazdı: *İslamlıkta Kadın*.

Ahmet Ağaoğlu, bu ilk eserinde, aslında İslam dini kadın haklarını bütün öteki dinlerden çok daha fazla koruduğu halde, sonraları hurafeler ve batıl yorumlar yüzünden kadının ailede, cemiyette geri plana itildiğini, İslam milletlerini çokkerten belli başlı sebeplerden birisinin de bu olduğunu yazıyordu.

Ahmet Ağaoğlu, bu fikirlerini ortaya sürerken kendisine karşı çıkabilecek iki cepheye, bir taraftan batıl inanışların, hatta aile çevresine kadar, zorladığı din softasına, diğer taraftan İslam'ın düşmanlarına karşı da aynı kuvvetle duruyor ve bu iki hasma karşı dönerek, İslam dininin medeniyeti önlediği iddiaları kadar, kadını erkekten daha az hak sahibi kıldığı iddialarını da

ÜÇ MEDENİYET

Bu eser Malta esareti sırasında, 1919 yılında yazılmıştır. Medeniyet nedir? İslam medeniyeti, Avrupa veya Batı medeniyeti, Buda-Brahman medeniyeti, çeşitli medeniyetlere mensup kavimler arasındaki ortak hususlar, galip medeniyete, mağlup medeniyetlerin takip edeceği yol.

“Medeniyet” gibi mücerret kavramları ifade eden deyimlerden kastolunan manalar önceden tespit edilemezse, herkes o kavramları kendi anlayış ve düşüncesine göre kabul eder ve konu yanlış anlaşılabilir. Buna meydan vermemek ve neden bahsetmek istediğimizi okuyuculara önceden açıkça belli etmek için medeniyet deyimini hangi manada kullandığımızı belirtmeyi uygun bulduk.

Medeniyet (civilisation) deyimini çeşitli surette tarif edilmiştir. Biz bu deyim, zannımızca, bütün tarifleri içine alan ve bu kelimeye en geniş manayı veren “hayat tarzı” olarak kabul ediyoruz. Şöyle ki, medeniyet demek “hayat tarzı” demektir. Yalnız hayat kavramını en geniş ve şümüllü bir manada almalıdır. Hayatın bütün tecellilerini, maddi ve manevi bütün olaylarını o kavram içine koymalıdır. O halde medeniyet, düşünce ve tecessüs tarzından başlayarak giyiniş şekline kadar hayatın bütün olaylarını içine alır.

İşte medeniyet bu manada alındığı halde, medeni insan cemiyetinin başlıca üç “hayat tarzı” veya üç “medeniyet” arasında bölünmüş olduğunu görürüz. Tabii bu bölme kesin değildir, çeşitli medeniyetler arasında birer Çin Seddi tasavvur etmek doğru olamaz, aralarında aşağıda görüleceği üzere birçok temaslar, sızmalar, karşılıklı birbirini içine girmeler vardır; bölme ve sınıflandırma yalnız temel çizgilere, açık özelliklere, bir medeniyetin kendi sistemine vermiş olduğu örnek hallere aittir.

Şimdi, bu üç medeniyetten nüfus bakımından en önemlisi Buda-Brahman medeniyetidir ki, tahminen sekiz yüz milyonluk bir cemaati içine alır ve yayılma alanı Hindistan, Çinhindi, Çin, Kore, Japonya’dır. Yine aynı bakımdan ikinci derecede önemlisi, batı veya Avrupa medeniyetidir ki Avrupa, Ameri-

DİN

Dini zihniyet ve anlayışça, biz henüz ortaçağ devrini geçmedik. Biz, dini bir vicdan emri ve yaradanla kul arasındaki manevi bağı düzenleyen bir amil-den ziyade, hayatımızın maddi ve manevi kısımlarının hepsine hâkim bir prensipler bütünü olarak kabul ederiz.

Din bizi beşikten mezara kadar takip eder ve yalnız ruhi ihtiyaçlarımızı doyurmakla kalmaz, bütün maddi hayatımızı da düzenlemeye kalkışır. Elbise-mizden döşemelerimize, okullarımızdan sosyal ve siyasi müesseselerimize kadar hâkim olmak ister.

Bugünkü çağdaş cemiyetler din hakkındaki anlayış tarzının bu merhalesi-ni dört yüzyıl önce geçirmişlerdir. O zamanlar onlar da aynı haldeydiler. Din onlarda da her şeye karışır, her şeyi düzenlerdi. Maddi ve manevi hayatları-nın her tarafına hâkim olmaktaydı.

Zaten dünyada bu devri geçirmemiş bir çevre, millet yoktur. Dini temsil eden zümreler her yerde ve her yüzyılda aynı temayülü, aynı ruhi halleri göstermişlerdir. Hâkimiyetlerin en kuvvetlisi, en derini olan manevi hâkimiyetin sınırını aşarak bütün hayatı düzenlemeye yeltenmişlerdir. Hatta, dayandıkları mukaddes kitaplar bu gibi tecavüze müsait olmasa bile, “ruhani” namını taşıyan bu zümreler gene aynı ruhi hallerle aynı temayülü gösteregelmişlerdir.

Örnek olarak Hristiyanlık gösterilebilir. Bilindiği üzere, İncil baştan aşağıya kadar, ya Hz. İsa’nın hayatına ait bazı olayların hikâyesinden veya dua ve niyazlardan ibarettir. Hayatın maddi taraflarına asla dokunmamıştır. Hatta Kayzer’e ait vergiler hakkında kendisinden sorulduğu zaman Hz. İsa: “Allah’a Allah’inkini, Kayzer’e de Kayzer’inkini veriniz” diye cevap vererek, maddi işlemlerle manevi işler, cisim ve ruh arasında açık bir ayırıcı hat çizdiği halde, Hristiyan papazlığı hiçbir zaman maddi hayatı düzenlemek, cismani bir hükümete de sahip olmak iddiasından çekinmemiştir.

Sırası gelmişken, burada genellikle kabul edilmiş olan bir anlaşmazlığın giderilmesini gerekli görüyoruz. Bizim bugünkü zihniyetimiz ve anlayışımızla

AHLÂK

Ahlâk iyilik ve kötülük görüşlerinden ve bu görüşlerin dayandıkları kaide ve müeyyidelerden ibaretse, bu hususta da bizi saran bütün çağdaş cemiyetlerin dışında ve altında kalmış olduğumuzu itiraf etmeliyiz. Gerçekte bu cemiyetlerle bizim aramızda iyilik ve kötülük mefhumları hakkında büyük bir çelişme yoktur. Birkaç hususa ait görüşler, meselâ çok karıllık, örtünme gibi başka cemiyetlerce kötü ve bizce makbul sayılan kısımlar istisna edilirse, ahlâka ait diğer görüşlerin hepsi hakkında, arada sözde bir anlaşma vardır. Sözde diyoruz: Çünkü fiilen ayrılık ve çelişme tamdır. Gerçekte bizde cinsi münasebete ait kaidelerden başka diğer ahlâki prensiplerin hemen hepsi müeyyideden yoksundur. Müeyyideden yoksun bir kaide ve prensip ise yok gibidir. Fiilen bizde ahlâk telâkkisi kuşaktan yukarı çıkmıyor. Çünkü yalnız bu alana ait kaideler ve bu da kadınlara mahsus olmak üzere, umumi efkârda ve halk anlayışında bir müeyyideye sahiptir. Zina işlediği bilinen bir kadın bizde cemiyet ve aile içine alınmaz. Bulunduğu yerlerde saygıya, ağırılanmaya nail olamaz, iğrenç ve hakir görülür. Herkes onunla ilgi ve münasebetten çekinir. Yani cinsi ahlâka ait kaidelerin cemiyetimiz içinde metin ve hatta haşin bir müeyyidesi vardır. Bu kaideye riayet etmeyen bir kadın hemen kaidenin halk anlayışında taşıdığı kutsiliğe çarpar ve cezasını görür. Fakat burada da bir özelliği belirtmek gerekir. Mukaddes sayılan şey kadın ve erkeğe şamil namus kavramı değildir. Yalnız kadın namusudur. Çünkü zina işleyen erkeğe halk görüşü ve umumi vicdan pek güzel tahammül ediyor. Şu halde nefret edilen şey genel olarak zina değildir. Zinanın kadın tarafından işlenmesidir. Bu ayırma pek büyük bir önem taşır. En ziyade hassas göründüğümüz bu ahlâk kaidesinde bile bizim ne kadar düşük ve gevşek olduğumuz pek açık bir surette görülüyor.

Kadına ait cinsi ahlâktan sonra, bizde gerçekten kutsilik taşıyan kuvvetli bir müeyyidesi olan başka bir kaide de, Hz. Muhammed ile imamların şahsi-

FERT

Cahil, kendisinin köle olduğunu bilen ve bu köleliğe tevekkül ve rıza ile kendisini teslim eden bir kadının etrafında büyüyen, ailesi içinde maddi kuvvetin timsali olan babasının -haklı olsun olmasın- her hususta üstün, galip ve hâkim olduğunu devamlı olarak seyreden, dışarıdan, insanlardan evinin duvarları, pencerelerinin kafesi, perdeleri, annesinin çarşafı ve peçesi, babasının selâmlığı ile ayrılmış olan bir çocuğun ruhunda ferdiyet denilen olayın en menfi tarafları ta çocukluğundan ziyadesiyle gelişmeye başlamaz mı? Bizdeki ruhi kusurların kaynağını işte şu geçirdiğimiz çocukluk günlerinde ve o devrin aile etkilerinde aramalıdır. Hayatın en önemli kısmı olan bu devrede alınmış olan etkiler, hayatımızın sonuna kadar bizi takip eder.

Heyecan ve neşeye, şefkat ve teşvike, ortada eğlencelere en ziyade muhtaç olan çocukluk günleri, bizde aksine olarak, hayatın en dar ve sıkıntılı zamanıdır. Ailelerimiz, içinde bulundukları çevreye yabancı, ayrı ayrı, sanki yalnız bırakılmış adalar gibi yaşadıkları için, çocuklar da çok kere tek başına yaşarlar; ortak oyunlar, ortak eğlenceler bilmezler. Bunun yanında, milli bayramlarımız hemen yok gibidir, dini bayramlarımız pek azdır. Batı çevrelerinde olan sayısız bayramlara göre, bizdeki sayı pek önemsizdir. Oralarda, ailelerin ortak hayatlarının etkilerinden başka, bu bol bayramlar sırasında yapılan milli ve dini törenler, çocukların ruhlarında ortak hatıralar yaratır. Bu suretle, ta ilk yaşlardan, yeni nesil arasında ortak hayatın manevi esasları yerleşir.

Bizde ise, gerek kadınlığın durumu, gerek bayramların hemen hemen yokluğu, bizi bu gibi ruhi amillerden tamamıyla yoksun ediyor. Hatta pek az olan bu bayramlar sırasında yapılan ayinler bile, pek soğuk olduğundan, bıraktıkları izler kuvvetli olamıyor. Okullarımıza gelince, bunlar da ta son zamanlara kadar işkence evleriydi. Falaka, öğretmenin asık yüzü, mihaniki ezberlemeler, kuru tahtalar üzerinde sürünmeler, resimsiz, müziksiz, oyunsuz, oyuncaksız bu soğuk ve havası bozulmuş binalar, çocukların yüzleri gibi ruhlarını da soldurur, sarartır. Bu gibi şartlar içinde büyüyen bir çocuğun ruhunda şenlik,

AİLE

A ile, fert ile cemiyet, tabiatla insanlık, maddi hayatla manevi hayat arasında atılan ilk esaslı köprüdür. Sosyal hayatın ilk ve en devamlı hücreleri olmakla beraber, ferdi hayatın da en samimi, en mukaddes bir ocağıdır. Hayvanı temayülün en açık bir örneği olduğu halde, insani ve manevi hassaların da en yüksek bir toplandı yeridir.

İşte, birbirine uymayan özellikleri taşıdığı içindir ki, aile meselesi hakkında çok eskiden beri fikirler ve temayüller değişik olagelmıştır. Eflâtun ve Fourier gibi cemiyetçiler, fertlerin cemiyet içinde erimesini istediklerinden ve aileyi fert ile cemiyet arasında bir bağlantı vasıtası değil, bir engel mahiyetinde gördüklerinden, ailenin tamamıyla kalkmasını istiyorlardı. Aksine olarak, Produn gibi fertçiler, aileyi insan hayatının en mahrem, en mukaddes ve en yüksek bir şekli saydıklarından, cemiyetin bu özel ve mukaddes daireye girme hakkını tamamıyla kaldırıyorlar.

Bizce bu birbirine uymayan iki nazariye aynı derecede yanlıştır. Aşırılıktan dolayı sakattır. Ailenin mahiyeti bile bu nazariyelerin doğru olmadığını ispata yeter.

Aile, yaradılıştan gelen ve kaçınılamaz bir olaydır. Ailenin esasını teşkil eden erkek ve kadının birbirine yaklaşımları ve birleşmeleri, değil yalnız hayvanlarda, hatta, bazı bitkilerde bile görülen bir içgüdü neticesidir. Bu yaklaşma ve birleşme mukadderdir, isteğe bağlı değildir, bir tabiat kanunudur. Bu kanundan maksat ise, genellikle hayatın ve özellikle cinsin devam ve yayılmasından ibarettir.

Fakat, burada da başka hayvanlarla insanlar arasındaki fark, yine insanın içtimai oluşudur. Ne tarih ve ne de müşahedeler insanın bazı hayvanlar gibi vahşet halinde ve tek başına yaşadığını gösteriyor. Gerek Afrika'da ve gerek Amerika'da yaşayan en vahşi insanlar bile sürü halinde yaşamaktadırlar.

Bununla beraber, insan şuurlu olduğundan, tecrübe ve müşahedelerinden faydalanarak kendi hal ve durumunu düzeltmek gibi bir gücü bulunduğu

CEMİYET

“Tasefer kerden u in bi ser u sâ mânî-i ma Behr-i cem’iyyet-i dilha’si peri-fânî-i mâ” (Bu sefer edişimiz, bu perişan halimiz, Gönülleri bir araya getirmek içindir.)

Bu beytin sahibi II. Sultan Selim, cemiyet kavramının taşıdığı manayı pek iyi takdir etmiştir. Fakat, yazık ki, arkasından koştuğu “Cemiyet-i Dilhâ” (gönüllerin birleşmesi) İslam âleminde meydana gelemediğinden, cemiyet de kurulmadı. Cemiyet demek, ortak duygu ve düşünce taşıyan, ortak ideal sahibi, şuurlu bir zümre demektir. Yazık ki, bizde böyle bir zümre yoktur ve nasıl olsun?

Yukarıda ailemizi incelerken, aile teşkilâtımızın içtimai hayatın doğmasına katiyen uygun olmadığını gördük, ilk içtimai hücremiz ailedir. Fakat, bu hücreler birbirinden o kadar engellerle ayrılmışlardır ki, aralarındaki münasebetler sırf tesadüfi ve mihaniki bir hal almıştır. Bazen bir komşu, başka bir komşuyla yıllarca yan yana oturduğu halde, birbirine dünyanın iki ayrı kutbunda oturanlar kadar yabancı kalıyor. Aileler çok kere birbirini tanımazlar. Tanırlarsa da selâmlık selâmlıkla, harem de haremle tanışır. Aralarında ruhi ve fikri münasebetler kurulmaz. Kaynaşma hiç olmaz. Bunun içindir ki, ailelerin yığılmasından meydana gelen mahalle hayatı hemen hiç yoktur.

Birbirine yabancı kalan mahalle halkı, birbirinin durumuna karşı kayıtsız, birbirinin üzüntü ve sevinçlerinden habersiz, mahalleye ait işleri düzenlemekten acizdir. Çağdaş cemiyetlerde her mahalle halkı kendi başına faal bir bütündür. Bunların özel ibadet yerleri, okuma yerleri, fakirleri koruma dernekleri, hatta bazen ortak ekonomik teşebbüsleri de vardır. Bunların hiçbirisinden bizde eser bile yoktur. Mahallede cami varsa, ibadet dışında boş kalır. Oraya, Ramazan ayı ve bayram gibi dini günler dışında, gelip ortak ayinler yapanlar azdır. Herkes kendi dört duvarının arasına sokulmuş, namaz ve niyazını bile orada yapıyor. Çünkü, hemcinsleri ile dostluk kurmaktaki, birleşip beraber yaşa-

DEVLET

Ta ilk çağlardan beri Doğu'da devlet kavramı çok tuhaf bir manada anlaşıl-mıştır. Devlet hükümetle karıştırılmıştır, ikisi güya aynı manayı taşır gibi kabul olunmuştur. Hele Türklerde bu zihniyet daha ileri götürülmüştür.

Türkler, devleti yalnız hükümetle karıştırmakla kalmamışlardır. Kurdukları hükümetleri, devletleri bile bir şahsın adına, bir ailenin adına göre adlandırmışlardır. Bin yıldan beri değişik Türk kabilelerinin kurdukları birçok devletler, hep sülâle namlarını taşımışlardır. Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlılar, Osmanlılar bu hususta hep aynı zihniyetle hareket edegelmişlerdir. Halbuki bu üç kavram, yani hükümet, sülâle ve devlet arasında, gerek dıştan, gerek içten, gerek maddi ve gerek manevi pek açık farklar vardır. Fakat Doğu bunları karıştırmış, her sülâleyi ayrı bir devlet saymış ve her yeni gelen kendisinden evvel gelenleri âdetâ yabancı addetmiş ve o suretle hareket eylemiştir.

O derecede ki meşhur bir şairimiz bile övünerek şunu söylemiştir: “Biz ol nesl-i kerim-i düde-yi Osmâniyâniz kim Cihangirâne bir Devlet çıkardık bir aşiretten.”

Her Türk'ün göğsünü iftiharla kabartan bu beyit, gerçekte, olsa olsa, parlak bir “tarihi istiare” addolunabilir. Altı yüz hanelik bir aşiretten dünyayı fetheden bir devlet çıkarmak, cihanda görülen mucizelerden değildir, öyle bir devleti bir tek aşiret çıkarmamıştır. Bu devleti kuran, o aşiret de içinde olduğu halde. Küçük Asya'da evvelce ve yine yanlış olarak “Selçuklular” namını taşıyan milyonlarca Türk'tür. İngiltere sülâleyi dört kere değiştirmiştir. Son sülâlenin zamanında, İngiltere, sınırlarını dünyanın iki kutbuna dayattı. Fakat hiçbir zaman, hiçbir tarihçi veya şair İngiltere'yi bu sülâlelerin namıyla adlandırmayı hatırına bile getirmemiştir. Bunun gibi, Fransa sülâlelerini birkaç kere değiştirdi. Napoleon bütün Avrupa'yı istilâ etti. Fakat bundan dolayı Fransa, ne Napoleon adını aldı, ne de Fransız devletinin kuruluşu ona bağlandı.

Devlette tek yaşayan ve esaslı olan unsur, devleti doğuran millettir. Bundan dolayı, devletin de tek tabii adı, o milletin adı olsa gerektir. Bakınız, bu hu-

HÜKÜMET

Hükümet kavramı bizde çoktan beri o kavramın taşıdığı manadan sapmış-
tır. Hele bugünkü çağdaş telâkkiye yanaşmamıştır. Doğu'da genellikle hü-
kümet hükümdardan ibarettir, hükümdarsa, ta eskiden bütün Doğu üzerine
manevi tesirden geri kalmayan İran'ın telâkkisine uygun bir şekilde belirtmiş-
tir. Hükümdarlık hakkında İran'ın görüş tarzından yukarıda, "ahlâk" bölümün-
de bahsetmiştik, İslamiyet'ten en aşağı bin beş yüz yıl evvel, İranlılar daha son-
ra Avrupalıların "Droit Divin" dedikleri ilâhi hukuk nazariyelerini yaymışlar
ve Zerdüş'tün mukaddes kitabı Zenda Vesta'ya geçirmişlerdir. Bu nazariyele-
re göre, hükümdar kudret ve yetkisini doğrudan doğruya yaradandan alır ve
saltanata başladığı dakikadan itibaren, içine girmiş olan Şehriyâr namındaki
bir tanrıyı taşır ve bütün ilhamlarını dilimize Şeyhriyar şeklinde geçmiş olan
bu tanrıdan alır ve bu sıfatla mukaddes ve sorumsuz olur. Aslı İranlı olan bu
nazariyeler, İran'ın haşmeti ve büyüklüğü sayesinde, bütün diğer Doğu kavim-
lerine de yayıldı, İslamiyet'ten önce, Asya devletlerinin hepsinde, bu nazari-
yelerin olduğu gibi kabul edilmiş bulunduğunu görüyoruz. Fakat İslamiyet,
mahiyeti itibariyle bu nazariyeye yanaşamazdı. Allah'la insanlık arasında dol-
durulamayacak bir mesafe koyan İslamiyet, tabiatıyla hükümdarı ilâhi ve gök-
ten gelen bir asla bağlayamazdı.

Hatta peygamberleri bile günah işleyebilmekten uzak saymayan İslamiyet,
tabiatıyla bir hükümdara masumluk, sorumsuzluk gibi, müthiş bir mevki vere-
mezdi, İslamiyet, hükümetin kaynak ve esasını çok akıllıca ve ilme uygun ola-
rak cemaatte arıyor. Hükümdar icma-i ümmetin (İctihat devrinde imamlarla fa-
kihlerin ve ileri gelenlerin din konulu bir işte birlik olmaları) iradesi ile işbaşına
gelir. Hükümdarı idare ettiği cemiyet seçer ve seçildikten sonra iki türlü sorum-
lu olur: Maddi olarak cemiyet huzurunda ve manevi olarak Allah huzurunda.

Fakat, yazık ki, İslam'ın bu anlayış tarzı İslamiyet'te bile pek uzun devam
edemedi. Haşmet, cebir, zulüm ve baskıya alışmış olan Doğu, bu nazariye-

ÜÇ KÜLTÜR*

Medeni beşeriyet üç kültür arasında inkısama uğramıştır: Garp, İslam ve Buda-Brahman kültürleri.

Bu üç kültür, aralarında tarihi alâka ve münasebetler olmakla beraber tamamen ayrı ayrı varlıklardır. Bunlardan her biri kendine mahsus mantıki, zihniyeti, hukuk ve sanat tarzlarını, ahlâk ve kıymet ölçülerini haizdir ki diğerleri için yabancıdır.

Bunlar tarihen yekdiğeri üzerine tesir yapmaktan geri kalmamışlardır. Meselâ İslam ve Garp medeniyetlerindeki mistisizm akımlarının mebdeleri hiç şüphe yoktur ki Buda-Brahman kültüründen gelmiştir. Keza İslam kültürüdür ki diğer ikisine rasyonel düşünce örneği vermiştir. Garp kültürü ise ötekilerine müspet ilim vermeye ve maddenin kâinattaki kıymetini öğretmeye başlamıştır.

Fakat bu üç kültür birbirine hulûl ederek imtizaç etmekten ziyade birbiri ile rekabet ve mücadele etmişler ve hâlâ da etmektedirler. Bunun en kanlı numunelerini zamanımızda üç kültürün yan yana geldikleri Hindistan'da her gün müşahede etmekteyiz!

Uzun devam eden bu mücadelede nihayet Garp kültürünü galip mevkide görüyoruz. İslam kültürü onun yanında tamamen sinmiş ve uzun mukavemetten sonra artık onun faikiyetini kabul ederek önünde baş eğmiş ve emirlerini birer birer kabul ederek tatbik etmeye koyulmuştur.

Buda-Brahman kültürü mücadeleye devam ediyor gibi görünüyorsa da, o da artık ezilmiş ve teslim olma vaziyetine gelmiştir: Hindistan ve Çin'deki vaziyet bilhassa Japonya bunun canlı misalleridir.

Bu galebeyi Garp kültürüne temin eden nedir?

* "Üç Kültür", *Kültür Haftası*, No: 1, 15 İkincikanun 1936.

BİR KÜLTÜRDEN ÖTEKİNE*

Kültürel değişimin tarihte üç nev'i müşahade edilmiştir: Birincisi yüksek kültürlü ve fakat içinden çürümüş ve inhilâle uğramış olan bir muhitin barbarlar tarafından istilâya uğraması ve (ikincisi) sonra aralarında kaynaşarak eski kültürün yeni bir şekilde uyanması. Misal: Anglo-Saksonların garbî Roma'yı istilâları!

Üçüncüsü: Hakimiyet ve idaresi tamamen kendi elinde olan bir cemaatin taşıdığı kültürü değiştirmeye koyulması: Misal Rusya, Japonya ve biz.

Vakıa burada dahi değişme ameliyesi kendi kendine doğmuş bir arzu ve yahut bir keyiften gelmiş değildir. Daha yüksek ve kuvvetli bir kültürün bir nevi icbarı ile yapılır! Rusya, kendisinden çok az olan Lehlilerden, Litvanya'dan ve İsveç'ten mütemadi darbelere maruz kalmamış olsaydı, Japonya sahilleri ta on altıncı asırdan Hollandalıların, İngilizlerin, Fransızların, İspanyol ve Portekizlilerin iz'açlarına uğramamış olsaydı, belki de kültür değişmek lüzumu hatırlarına bile gelmezdi. Bizde ise bu değişme hadisesinin ne kadar çetin ve uzun mukavemetlere maruz kaldığını, Alemdar trajedisi ve ondan sonra gelen ıslahata ait Hattı Hümayunların, yediğimiz darbelerin mahsulü olduğunu herkes biliyor. Mamafih, harice ve dahile karşı müstakil olan bir devletin kültür değişmesi ile öteki değişmeler arasında yalnız mahiyet itibariyle değil, metod ve gaye itibariyle de ayrılıklar vardır.

Burada gaye yeni hayata intibak etmek ve yeni hayatın ortaya çıkardığı hayat mücadelesinin maddi ve manevi usul ve vasıtaları ile mücehhez olarak yaşamaya devam edebilmektir!

Tabiri ahirle geri muhitler için yeni kültürü muvaffakiyetle almak bir hayat ve memmat meselesidir!

* "Bir Kültürden Ötekine", *Kültür Haftası*, No: 2, 22 İkincikanun 1936.